

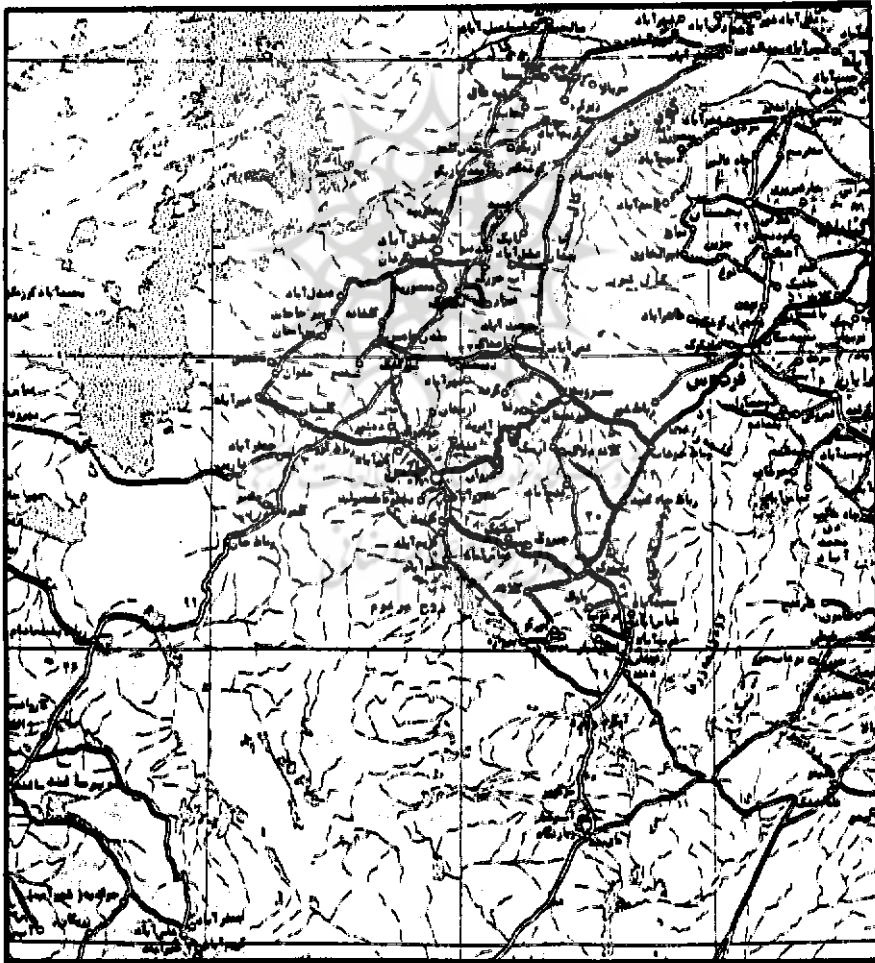
امکانات کشاورزی

شهرستان طبس

قسمت اول

سال گذشته دفتر تحقیقات سازمان پژوهش از همکاران و علاقمندان به دانش جغرافیا و سایر رشته‌های درسی دعوتی به عمل آورد که در صورت تمایل با گروههای درسی دفتر مذکور در زمینه‌های مختلف علمی همکاری نمایند. استقبال همکاران عزیز، در خور تحسین بود و مقاله‌های فوق در ارتباط با همان دعوت نوشته شده‌است. گروه جغرافیای دفتر تحقیقات

عطا بخش ملکی‌زاده - دبیر جغرافیا

چون همراه با زندگی یکجانشینی انسان، کشاورزی اولین فعالیت سازنده او به حساب می‌آید. و همواره در تعقیب این مهم گام برداشته و سعی در بهبود امکانات و یافتن راه‌های مناسبی برای حل مشکلات خود داشته لازم آمد تا از میان موضوعات گوناگون نگاه‌های به کشاورزی طبعی داشته باشیم. طبعی که شرح موقعیت جغرافیایی آن خواهد آمد در گوشه‌ای از کشور پهناور ایران و درست در حاشیه دشت کویر که گاهی شوری بیش از حد خاک و رسی بودن آن عرصه را از حالت کویری خارج کرده و اصطلاحاً "حاشیه" نام‌دی بخود گرفته است واقع شده در این ناحیه که تقریباً "می‌توان گفت امکان رویش گیاه به‌طور طبیعی وجود ندارد کار کشاورزی به‌یکنوع مبارزه و روبرویی همیشگی با طبیعت شبیه است. اینک‌که به‌تنگ‌آند خداوند بزرگ چنین فرصتی حاصل شده تا ضمن بررسی امکانات کشاورزی این شهرستان مشکلات موجود در این زمین‌رایها کربا بشیم/ میداست درآ تیدبا پاری/ خداوند یکتا و با کمک همه اساسهای فداگارو خبرخواه که در حل مشکلات تویر ما مه‌ریز پهای مملکت اسلام می‌مان نقش دارند، با بهبود و رفع نواقص است/... . خودگفائی و شکوفائی رانده تشب در این شهرستان بلکه در سطح کشور اسلامی عزیزمان ایران شاهد باشیم.

موقعیت، حدود و مسافت

شهرستان طبعی که در 55° / 26° طول جغرافیایی و 36° / 33° عرض جغرافیایی قرار گرفته از شمال به کاشمر و دشت کویر، از جنوب به کویر لوت و کرمان، از مشرق به کاشمر، گناباد، فردوس و قاین و بیرجند و از سمت غرب به خوریابانگ و استان اصفهان محدود است. این شهرستان $55,460$ کیلومتر مربع مساحت داشته و دارای 2 بخش دهستان و 266 روستاست.

ناهمواریها

این شهرستان که ارتفاع کل آن از ارتفاع متوسط فلات ایران کمتر است و در مرکز شهرستان به 691 متر می‌رسد از جهت ناهمواریها به دو بخش کوهستانی و دشت مرتفع تقسیم می‌شود بدینصورت که در مرکز شهرستان هرچه از شمال به جنوب برویم بر وسعت یک فروه افتادگی وسیع افزوده شده و روستاهای حومه در حول و حوش همین فروافتادگی قدرت استقرار یافته‌اند. در مشرق این فروافتادگی برآمدگی در امتداد شمالی، جنوبی که از شمال غربی به جنوب شرقی کشیده شده و ارتفاع آن بین 1000 تا 2000 متر در نوسان است قرار گرفته بعضی از مناطق و کوهها در این بخش بیش از 2000 متر ارتفاع می‌گیرند که می‌توان کوه اسفندیار و کوههای جمال و مرهوب به ارتفاع 20825 متر را نام برد. در حالت کلی می‌توان گفت طبعی در حوزه بسته‌ای قرار گرفته چون کوههای شتری در مشرق و کوههای کم ارتفاع موسوم به شیب در مغرب دور آن را فرا گرفته‌اند این دورشته که در

حقیقت، در کوههای ناحیه بشمار می‌روند در شمال و جنوب به یکدیگر نزدیک شده و تشکیل کوههای شبرگشت و کوههای آبگرم را در جنوب طبعی می‌دهند.

زمین شناسی و جنس خاک:

چون موضوع مورد بحث ما امکانات کشاورزی در ناحیه طبعی است. و به دلیل اینکه همواره رابطه تنگاتنگی بین کشاورزی و عوامل طبیعی مخصوصاً خاک وجود دارد در ابتدا و باختصار به بررسی جنس خاک در طبعی می‌پردازیم. اکثر زمینهای طبعی مربوط به دوران چهارم زمین‌شناسی است. که اهم آن در چاله مرکزی واقع شده‌اند، متأسفانه در خصوص جنس خاک و جزئیات آن تحقیق چندانی صورت نگرفته است ولی در تحقیقات کلی که در تمام ناحیه صورت گرفته زمینهای این منطقه تا عمق 10 الی 12 متری دارای سنگهای ریز و درشت و شسته شده میباشد.

بعد از آن به عمق 50 تا 60 متر خاکهای شنی هستند که از آن پائین‌تر تا حدود عمق 100 متر تنها محدود گل رس است. بدین لحاظ برای زمین شناسان هیچ دلیلی نیست جز اینکه این قسمت در دوران‌های گذشته دریا بوده است زیرا وجود شن و سنگ و طریق ته نشین شدن آنرا دلیل می‌آورند. خاکهای مرغوب این منطقه در محدوده نسبتاً کوچکی در حوالی طبعی واقع شده است. حد شمالی این خاکها تقریباً تا حوالی آبادی جوخواه و حد جنوبی آن دهستان کریت است و دارای عرضی حدود 10 کیلومتر می‌باشد. و در کل می‌توان گفت خاکهای منطقه از نوع خاکهای هستند با عمق خاک مرغوب کم و دارای محدودیت بسیار زیاد...

وضعیت آب و هوایی

باید توجه داشت که باران های این منطقه غالباً به صورت رگباری نازل می گردند که این خود علتی است درجهت شستن و همچنین تنزل قدرت حاصلخیزی خاک، از سویی دیگر چون نزولات رگباری است بخش عظیمی از آنها بدون کمترین استفاده از دسترس خارج و در شورهزارها ناپدید می گردند.

منابع آب و منشاء آبگیری منطقه

آب مورد نیاز منطقه بطور معمول از طریق قنات ها، آبهای تحت الارضی و دیگر نزولات جوی و آبهای سطحی تأمین می گردد.

الف - قناتها: قناتها رکن اساسی و شاهرگ حیاتی آب منطقه را تشکیل می دهند و بدلیل خشکی و بیش از حد هوا و همچنین شیب ملایم زمین، زارعین منطقه مأنوس ترین طریق تأمین آب یعنی حفر قنات را پیش گرفته اند و در حال حاضر از ۱۶۲ رشته قنات آجبت شرب و زراعت استفاده می نمایند. ضمناً تعداد چشمه های موجود ۷۴ رشته و تعداد موتورهای آب به ۷۵ عدد می رسد که جمماً حدود ۱۴۶ میلیون مترمکعب آب در سال از این طریق استخراج می گردد که مطابق آمار جهاد سازندگی نسبت به سال ۵۱ تقویماً سه برابر شده است.

ب - آبهای تحت الارضی: وجود بیشتر آبهای تحت الارضی جهت دیگری است که پیشبرد و بهتر کردن فعالیتهای کشاورزی را در منطقه نوید می دهد. مدتی است که به منظور جریان کمبود نسبی آب حفر چاههای نیمه عمیق در منطقه رایج شده که به دلیل موقعیت کویری منطقه گاهی چاهها به آب شیرین برخورد نمی نماید ولی در بسیاری از موارد نمونه های مثبت نیز در منطقه مشاهده می شود که این نواحی با شرایطی که بیانش رفت در بخش کوهپایه های ناحیه واقع شده است.

ج - رودخانه ها: در شهرستان طبس به مناسبت وضعیت اقلیمی خاص رودخانه ای که در تمام سال جریان داشته باشد وجود ندارد. رودخانه ها عموماً فصلی هستند ولی با این وجود منطقه دارای چند رودخانه مشخص است که اگرچه فصلی هستند ولی از نظر بازدهی آب بر دیگر رودهای منطقه رجحان دارند مثلاً "رود نمکی که در غرب طبس امتداد شمالی - جنوبی از منطقه پست کویری گذشته و به نمکزار جنوب می ریزد. این رود به وسیله تمام آبراهه ها

بیان خصوصیت اقلیمی هر منطقه بدون شناسایی عوامل موثر در آن معنی است بیهوده و طبعاً غیر قابل استفاده مگر اینکه آمارگیریها دقیق و به مدت چند سال متوالی انجام گرفته باشد خوشبختانه در طبس که از سال ۱۳۴۵ شمسی ایستگاه سینوپتیک شروع به کار کرد. تهیه آمار و شناخت نسبی وضعیت آب و هوایی مشکل نخواهد بود، یکی از عوامل موثر و غالب دروضع آب و هوایی این منطقه کویر است. که شرایط آب و هوایی خاصی را در منطقه به وجود آورده و از مشخصات ویژه آن تابستانهای گرم و زمستانهای ملایم است. ازسوی دیگر موقعیت این شهرستان که بیشتر به صورت اراضی پست در حاشیه کویر می باشد. موجب گردیده است تا طبس در تابستان، منطقه مرکز فشار کم بوده و در مسیر جریانات هوا قرار گیرد و وزش بادهای نسبتاً شدید است و گاهی موجب خسارت و حرکت شنهای روان می شود ولی هیچگاه شدت وزش آن به پای بادهای سیستان نمی رسد. خصوصیت دیگر آب و هوای این منطقه اختلافی است که از نقطه نظر درجه حرارت بین روز و شب و در حالت کلی سالیانه دیده می شود بطوریکه این اختلاف ندر بود گرم ترین و سردترین ماه سال گاهی تا ۲۵° می رسد.

از بررسی ارقام موجود در مورد میزان درجه حرارت می توان چنین نتیجه گرفت که تنها ماه های دی، بهمن و اسفند دارای حرارتی برابر یا زیر صفر بوده اند و گرم ترین ماهها را خرداد، تیر، مرداد با درجه حرارتی بالاتر از ۴۰° سانتیگراد داشته اند.

بارندگی:

بمنظور بررسی وضعیت بارش در منطقه ابتدا و در ذیل آمار میانگین ۸ ساله بارندگی بطوریکه در سه ایستگاه هواشناسی طبس، دیهوک و بخش دستگردان گزارش شده ذکر می گردد.

با توجه به آمار جدول فوق که میزان بارندگی را نشان داده می توان در درجه اول به میزان کم نزولات جوی بی برد ثانیاً اینکه نوسان در میزان بارش سالیانه وجود دارد که در بادی امر مشکل اصلی بر سر راه کشت محصولات دیمی را ایجاد خواهد کرد. ضمناً

نام ایستگاه	حد اکثر مطلق	حد اقل مطلق	تعداد روزهای پهنندان	میزان بارندگی "میلیمتر"	تعداد ماههای بارندگی در سال	
					حد اکثر مطلق %	رطوبت نسبی
طبس	۴۹	-۶	۲۹	۱۰۱/۳	۸	۶۷
دیهوک	۴۵/۵	-۱۰	۲۷	۹۳/۴	۸	۷۲
دستگردان	۳۹	-۱۱	۲۳	۲۰۲	۸	۵۸

کننده خواهد بود. لذا جایگزین کردن محصولات کم آب تر به جای محصولات فعلی می تواند تا حد زیادی کارگشا باشد. منابع تأمین آب و میزان برداشت از آنها طبق آمار سال ۱۳۶۴ به شرح صفحه قبل می باشد.

پوشش نباتی منطقه

در اطراف طبرستان جنگل طبیعی وجود ندارد و جنگلها مخصوص مناطقی هستند که دارای آب فراوان و امکانات آب و هوایی متعادل هستند بدین لحاظ کوهستانهایی هستند که به صورت پراکنده میمانند در درختان جنگلی خواهند بود می گویند در حدود ۶۰۰ سال قبل در اطراف طبرستان جنگلهایی وجود داشته که به مرور زمان به سبب خشکی هوا و کافی نبودن رطوبت و از همه مهمتر انسان از بین رفته و ناپدید شده است. با وجود این گیاهان و درختان مخصوص منطقه کوهستانی را پسته وحشی، بنه، بادام وحشی، انجیر کوهی، زبان گنجشک تشکیل می دهند و گیاهان بخش کوهپایه از نوع تالغ، گز، قیج، اشپان، و انواع سالیولا است.

در اینجا لازم است اشاره گردد تنها کاری که می توان در این زمینه در منطقه به عنوان کاری مثبت انجام داد اینست که در حوضی منطقه غرس بیشتر گیاهان فوق و سازگار با محیط به صورت یک کربند سبز گذشته از اینکه از پیشرفت کویر پیشگیری خواهد نمود می تواند در بهبود شرایط آب و هوایی موثر بوده و نهایتاً در کشاورزی منطقه نقش داشته باشد.

فعالیتهای کشاورزی منطقه

یکی از فعالیتهای بارز در منطقه طبرستان کشاورزی است و می توان گفت اگر تنها راه امرار معاش ساکنین ناحیه نباشد ممر اصلی درآمد اکثریت از این طریق خواهد بود. زارع طبرسی با شیوه طریفانه

و هنرمندانه ای در کشت و کار خود در منتهای استادی به رقابت با طبیعت ناسازگار برخاسته است. بطوریکه از تمام وسایل موجود تا حد امکان بهره گرفته و کشت خود را بر اساس آب رشته فکات بنیاد نهاده و خاک شور کویر را به صورت عامل بازآورنده قوت خود و خانواده اش در آورده است. از این مقدمه کوتاه که بگذریم جهت بررسی فعالیتهای کشاورزی منطقه بهتر است تا نگاهی به محصولات زراعی منطقه، سطح زیر کشت محصولات بر اساس آمار سال زراعی ۶۳-۶۴ دفتر برنامه ریزی اداره کشاورزی خراسان داشته باشیم:

گندم:

میزان تولید این محصول از ۳۲۰۰ هکتار ۵۰۰ تن گزارش شده یعنی بطور متوسط در هر هکتار یک و نیم تن عملکرد داریم که با توجه به نظر کارشناس ترویج کشاورزی طبرستان در صورت رعایت اصول زراعی، کاشت به موقع، استفاده از بذر مرغوب و مبارزه با ملفهای هرز تا میزان ۴ تن می تواند تولیدی معقول و معمولی باشد. این در صورتی است که جالبیز کاربها که به علت سود آبی اخیراً کشت وسیعی را به خود اختصاص داده مانند غوره آب آخرو مورد نیاز این محصول استراژیگ را نیلند. بخصوص در سال جاری و احیاناً سالهای آتی که مسئله پیش رس کردن آن هم مد نظر قرار گرفته است. و با توجه به آنچه که در مورد آب و منبع آب منطقه آمد و نیاز شدید جالبیز به آبیاری به اجبار آب آخرو گندم که شاید موثرترین آنها در شمرده می محصول است به مزرعه و مزارع جالبیز می رود. و گندم از بی آبی صدمه دیده و دانه ها چروکیده و طبیعتاً راندمان تولید را به مقدار زیادی پایین می آورد. شاهد این مدعا محصول جو است که به خاطر زودرس تر بودن و صدمه کمتر از بی آبی عملکردی بیش از گندم دارد. ادامه دارد.

یادداشتها

- ۱- ماخذ اطلس جغرافیای خراسان.
- ۲- ماخذ اداره هواشناسی استان خراسان.
- ۳- ما تهیه شده وسیله جبهه دوازدهم ندرگی شهرستان طبرستان.
- ۴- توضیح اینکه باران موثر بارانی است که آنقدر دامنه داشته باشد که به عمق ۳۰ Cm در خاک نفوذ کند تا از تبخیر در امان بماند و ثانیاً اینکه میزان باران در هر بارندگی ۱۵ تا ۳۰ میلیمتر باشد.
- ۵- آمار جدول اقتباس از جزوه تعیین وضعیت موجود کشاورزی در سال ۶۳ جلد اول اداره گل کشاورزی خراسان تهیه و تنظیم دفتر برنامه ریزی کشاورزی خراسان.
- ۶- مثلاً شماره آماری در مورد میزان آب استحصالی داشت دیپوک در دست نیست ولی سطح زیر کشت روستاهای دیپوک ۷۵۰ هکتار است لذا چنانچه از سطح کل ۱۱۸۳ هکتار کسر گردد سطح کشت طبرستان دستگردان جمعاً ۱۱۱۳ هکتار خواهد شد که بطور متعادل ۱۱۰۰۰ لیتر بر ثانیه به آب احتیاج خواهد بود.
- ۷- ماخذ جزوه تعیین وضعیت موجود کشاورزی در سال ۶۴.

نام محصول	سطح زیر کشت به هکتار	نام محصول	سطح زیر کشت به هکتار
گندم	۳۲۰۰	زیره	۴۰
جو	۲۵۰۰	زعفران	۳۰
ارز و برنج	۲۵	سایر محصولات	۱/۵
پسته	حدود ۱۳۰۰	درختان میوه دانه دار	۲/۵
پونجه	۲۰۰	درختان هسته دار	۲۳
سایر نباتات علوفه ای	۱۱۴	انار، انجیر، توت	۵۱/۵
پياز	۵۰	بادام، پسته، گردو	۴۷
گوجه فرنگی	۳۵	تاکستان	۲۵
سبزیجات	۳۵۵	خرما و مرکبات	۶۴۴
جالبیز	۵۹۰	درختان غیر شمر	۲۵۰۰
دانه های روغنی	۸۵	به نظر کارشناس ترویج کشاورزی طبرستان ۲۰۰ هکتار صحیح باشد. سطح زیر کشت باغات پسته محتمل ۵۰ هکتار برآورد شده.	